

Stefan Kazimir, *Malokarpatské vinohradníctvo do konca 18. storočia*, „Historické štúdie”, t. XXV, 1981, s. 115—150.

Autor, znany badacz dziejów miast słowackich¹, kolejną swą pracę poświęcił problematyce produkcji wina w Małych Karpatach, paśmie górskim położonym w południowo-zachodniej Słowacji, na północ od Bratysławy, w okresie od początku XIII po koniec XVIII stulecia. Choć tematem artykułu jest uprawa winorośli, Ś. Kazimir wbrew pozorom nie odszedł od bliskiej sobie problematyki miejskiej, w centrum jego uwagi znalazła się bowiem produkcja wina na sprzedaż, rozwijana najpóźniej od drugiej połowy XIII w. przez miasta. Mieszczanie zakładali winnice nie tylko na obszarach gmin miejskich, lecz także na terenach dzierżawionych od feudałów świeckich i duchowych. Już w XIII i XIV w. szczególnie aktywnością na tym polu wyróżniali się mieszkańcy Bratysławy i Trnawy. Najpóźniej w początkach XV stulecia produkcję rynkową rozwinęli też obywatele małych miasteczek położonych w południowo-wschodniej części Małych Karpat. Kilka z nich (Svätý Jur, Pezinok, Modra, Rača, Vajnory) czyni autor obok Bratysławy przedmiotem systematycznej analizy. Jego zamierzeniem było przedstawienie zmian obszaru winnic, wielkości produkcji wina i takich określających ją czynników jak ceny, koszty produkcji, podatki, oraz wzajemnego wpływu winiarstwa i kształtujących się w miastach struktur społeczno-gospodarczych. Nie pominął też wpływu zmian klimatycznych na rozwój produkcji. Autor nie omówił natomiast techniki uprawy winorośli i produkcji wina, odsyłając czytelnika do wcześniejszej literatury.

Na podstawie spisów podatkowych Ś. Kazimir ustalił ilość wina produkowanego w pierwszej połowie XIV w. przez sześć wspomnianych miast na około 54 000 hl, zaś przez Trnavę na dalsze 24 000 hl rocznie. W XV w. mieszczanie umacniali swoje prawa do wiejskich winnic, uzyskując między innymi stałe warunki dzierżawy, prawo wznoszenia budynków na terenie winnic oraz swobodnego nimi obrotu. Autor podkreśla, że choć szlachta również uprawiała winorośl, to jednak główny udział w rozwoju tej pracochłonnej i wymagającej inwestowania sporych kapitałów produkcji mieli mieszczanie. Winnica dawała pierwsze plony po 3 latach, zaś czysty zysk dopiero po 10—12 latach uprawy. Uderza tu zbieżność z sytuacją na ziemiach polskich, gdzie w wieku XIV także miała miejsce ekspansja winiarstwa miejskiego. Nasza literatura tłumaczy to zjawisko ogólnym, związanym z kolonizacją na prawie niemieckim, „urynkowieniem gospodarki”

¹ Omówienie niektórych prac Ś. Kazimira, zob. „Kw. HKM”, R. XXVI, 1978, nr 2, s. 252; tamże, R. XXVIII, 1980, nr 1, s. 153—154.

(dzierzawa winnic w zamian za czynsz i pewną ilość gotowego produktu)². Również w XV w. właścicielami winnic byli mieszczanie nie tylko małopolscy i wielkopolscy, lecz także obywatele Torunia³. Wiek XV przyniósł też rozszerzenie obszaru upraw w rejonie Zielonej Góry⁴.

Do połowy XVI w. zarówno obszar jak i rozmiary produkcji małokarpaccich winnic nie uległy większym zmianom. Tzw. „małe zlodowacenie” (1550—1850) nie doprowadziło w południowo-zachodniej Słowacji do likwidacji winnic, jak to miało miejsce w drugiej połowie XVI w. w Polsce⁵. Na skutek ochłodzenia klimatu uprawy winorośli przesunęły się jedynie z szerszych dolin na nasłonecznione stoki gór i osłonięte od wiatrów ich podnóża. Wyraźny spadek produkcji nastąpił tylko w winnicach mieszczan bratysławskich. Poprzedził go gwałtowny wzrost liczebności tamtejszych winiarzy na przełomie XV/XVI w. Do grupy mieszczan, dla których wino było głównym źródłem dochodów, dołączyli i z czasem zaczęli przeważać rzemieślnicy produkujący wino na własne potrzeby. Te właśnie przemiany, obok stagnacji cen i ciągle malejącego udziału najlepszych gatunków w ogólnej produkcji (w 1638 r. tylko 18%), nie zaś bezpośrednio ochłodzenie klimatu, zdecydowały o kryzysie bratysławskich winnic. Słuszność wniosków autora potwierdza sytuacja w pobliskich miasteczkach w Małych Karpatach. Pierwsza połowa XVII w. była tam okresem najwyższej produkcji. Jeszcze w początkach XVIII stulecia uprawa winorośli stanowiła podstawę gospodarki niektórych miast. Na przykład w 1712 r. w miasteczku Pezinok na 670 głów rodzin 348 posiadało winnice. Oprócz tego 122 tzw. *vinitores* pracowało w cudzych winnicach. Upadek rynkowej produkcji wina w małych miastach przyniosła dopiero polityka celna Habsburgów z lat trzydziestych XVIII w. Wobec odcięcia Małych Karpat od głównych rynków zbytu — Moraw i Śląska — wina słowackie były stamtąd wypierane przez trunki produkowane w Austrii. Trudności ze zbytem przyczyniały się do zmiany społecznej struktury grupy tamtejszych producentów. Gwałtownie, podobnie jak półtora wieku wcześniej w Bratysławie, malała liczba wielkich producentów, przybywało zaś mieszczan uprawiających winorośl na własne potrzeby.

Przedstawiona analiza rozwoju winiarstwa w południowo-zachodniej Słowacji jest interesująca przede wszystkim jako przykład rozwijania przez mieszczaństwo towarowej produkcji rolnej — produkcji, która stała się podstawą gospodarki licznych mieszczan, czasami zaś handlu całych miast. Taka działalność miała równocześnie niewiele wspólnego z ekstensywną, nastawioną na samowystarczalność uprawą roli, jaką prowadzono w dobie nowożytnej w wielu małych miastach środkowej Europy.

Pewne fragmenty interesujących wywodów autora budzą wątpliwości. Prezentując indeksy cen wina i płac zatrudnionych w winnicach robotników, podstawowe przecież dla analizy zysków i kosztów produkcji, nie wyjaśnia on, czy ich podstawą są ceny nominalne czy też liczone w srebrze. Dla badacza zagadnień konsumpcji interesujące byłoby też zestawienie cen win słowackich, win importowanych oraz pozostałych napojów alkoholowych.

Artykuł Ś. Kazimira przynosi też nieco materiału, nie tylko porównawczego,

² Z. Morawski, *Rozwój i upadek winiarstwa w Polsce (XII—XVI wiek)*, „Kw. HKM”, R. XXVI, 1978, nr 1, s. 66—69.

³ *Tabliczki woskowe miasta Torunia ok. 1550 — I poł. XVI w.*, wyd. K. Górski, W. Szczuczko, Fontes TNT 69, Warszawa—Poznań—Toruń 1980, s. 53, 59.

⁴ B. Kres, *Przemysł winiarski w środkowym Nadodrzu od XVI do XVIII w.* [w:] *Studia z dziejów gospodarstwa wiejskiego*, t. VIII, Warszawa 1966, s. 244.

⁵ Por. Z. Morawski, op. cit., s. 69—72. W pierwszej połowie XVII w. winnice mieszczańskie istniały we Lwowie, ich znaczenie gospodarcze było jednak minimalne, por. R. Zubyk, *Gospodarka finansowa Lwowa w latach 1624—1635*, Lwów 1930, s. 18, 21.

do dziejów wina w Polsce. Oprócz charakterystyki wspomnianych powyżej, wspólnych obu krajom, społecznych podstaw rozwoju uprawy winorośli w średniowiecznych miastach lokacyjnych, zawiera dane o rozmiarach produkcji wina w Małych Karpatach pozwalające we właściwych proporcjach widzieć znaczenie nielicznych ośrodków winiarstwa, jakie w dobie nowożytnej istniały na ziemiach polskich. Na plantacjach zielonogórskich w latach 1652—1662 produkcja moszczu winnego nie przekraczała 3 400 hl, w tym samym czasie winnice jednego z zachodniosłowackich miast, Sv. Jura, dawały rocznie do 15 000 hl wina. Wartościowe są informacje o hurtowych miarach trunku z Małych Karpat (*okov* = *kuffa*, *pint*, *dreyling*), choćby dlatego, że wino świętojurskie w pierwszej połowie XVII w. stałe docierało do Wielkopolski. Był to import na tyle znaczący, że stanowił odrębną pozycję w taryfie „cła 4 grosza” z 1629 r.⁶ Sam Ś. Kazimir nie wspomina o Polsce jako odbiorcy win z okolic Bratysławy, być może dlatego, że dostawcami tego trunku do Polski byli najprawdopodobniej śląscy pośrednicy, nie zaś słowaccy producenci.

A. Klonder

⁶ R. Rybarski, *Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III*, Warszawa 1939, s. 258.